

Matas Radvilavičius

Studentas, 21 m.

Liepos 20 d.

Keltis lengviau nei galvojau. Išsiropštes iš lovos ir apsiprausęs pradėjau dėti daiktus į naują kuprinę. Tai atlikau greitai, nes praktika, įgyta studijuojant Karo akademijoje, padėjo atsirinkti reikalingiausius daiktus kelionei, bei žygiui. Štai ir atėjo ta akimirka: aš močiutės glėbyje, o per jos raukšlėmis nusėtą veidą rieda ašaros. Širdis suvirpa, akimirką pasijuntu tarsi būčiau išlydimas į karą.

Su šeima važiuojame į Vilnių, o automobilyje kur kas tyliau nei tikėjausi. Pasiėkęs kelionės tikslą netrukus susitikau su misijos dalyviais. Visų jų veiduose aiškiai įskaitomas nerimas, nekantrus ir vaikiškas laukimas. Aptarę kelionės detales, su kuprinėmis, simboliškai, per Aušros vartus patraukėme link geležinkelio stoties. Metaforiškai su mumis atsisveikino ir sunkiai iš savo glėbio paleido Lietuva – užklupo smarkus lietus.

Įžengiu į stotį, akys apraibsta nuo fotoaparatus blyksčių. Visuomenės dėmesys didesnis nei maniau, o tai pradžiugino, nes jeigu žmonėms rūpi tai ką darome, dar ne viskas prarasta, dar yra dėl ko stengtis ir kovoti. Tokioje aplinkoje mane glostė iš pasididžiavimo spindinčios artimų žmonių akys, tuo pačiu primindamos svarbą ir reikšmę to, ką darau. Kalbėjo daug garbingų svečių, mus sveikino šypsenomis ir dovanomis. Labiausiai džiugino tai, kad ekspedicijos išlydėjimą gaubė nuoširdumas. Bėgant paskutinėms minutėms emocijos perone liejosi per kraštus. Ašarų nesulaikė ir mane atlydėję. Likimas lėmė, kad Kristus nuo į Sibirą vežamo kryžiaus Lietuvą paliko mano rankose. Tai – asmeninis misijos pradžios simbolis. Sulipę į praeities įvykius menančią transporto priemonę pradėjome šiltai ir prasmingai bendrauti. Pokalbių temos plačios ir aktualios. Tikiu, kad taip bus ir ateityje, o dabar sėdžiu

traukinyje, pro kurio langus bėga nepažįstamų tolių vaizdai, ausyse skamba bardų muzika...

Ar gali būti geriau?

Rieda vagonas traukinio bėgiais,

Tais švariais, kančios nuplautais.

Mažas berniukas saulei pamojęs

Laukia kol pievos pasrūva žiedais.

Srūva jos kaip kraujas iš delno,

Taip kaip upelis po tyro lietaus.

Baudžiauninkas verkia parimęs ant kelmo

Nejautęs pasaulio šio skonio plataus.

Liepos 21 d.

Pabusti privertė šurmulys, kilęs traukiniui priartėjus prie paskutinės stotelės – Maskvos.

Užsimečiau kuprinę ant pečių ir kartu su misijos dalyviais išlipau Rusijos sostinėje. Pirmieji

vaizdai mane nuliūdino: daug elgetaujančių, greitas gyvenimo tempas, žmonės įkalinti

stereotipuose, finansinę gerovę vertinančiuose labiau už dvasinę pilnatvę. Labai nustebino

kontrastai, atspindintys gyventojų socialinių padėčių skirtumus. Tomis pačiomis gatvėmis

važinėja ir naujaisi, ką tik iš salono išriedėję automobiliai ir seni rusiški kledarai, kurie

važiuodami paskui save ant kelio pakloja storą rūdžių sluoksnį. Tokia pati situacija ir su

nekilnojamuoju turtu. Pasigedau to, ką būtų galima pavadinti vidurine socialine grupe.

Maskvos aktualija – tu arba maudaisi sėkmėje ir šlovėje arba kenti skurdą ir nepriteklių.

Iškart nuvykome į Lietuvos ambasadą, kur mus labai šiltai sutiko, pavaišino pusryčiais.

Sudainavę liaudišką dainą, nusifotografavę bendrai nuotraukai ir gavę kelis vertingus

patarimus apie tai, ką vertėtų aplankyti, kurį laiką vaikščiojome centrinėmis Maskvos gatvėmis. Pagrindinis viešnagės tikslas – Raudonoji aikštė. Kaip ir maniau, apsilankymas joje manęs nesužavėjo. Savo akimis matytos ilgos žmonių eilės prie Lenino mauzoliejaus buvo preliudija apmąstymams apie skirtingą istorinės praeities vertinimą. Vieni sovietinės Rusijos lyderius laiko autoritetais, kiti juos smerkia už žalą, padarytą žmonijai. Nepaisant visuomenės susiskaldymo šiuo atžvilgiu, Raudonojoje aikštėje knibžda pilna turistų ir vietinių gyventojų, besidairančių pasididžiavimu nutviekstais veidais. Visgi kas svarbiau: santvarkos galybė ar santykis su joje gyvenančiais piliečiais?

Po trumpos pažinties su Maskva grįžau į ambasadą, o iš ten buvome nuvežti į oro uostą. Turbūt daugiausia laiko atėmęs dalykas – bagažo registracija ir paruošimas transportavimui. Ypač įsiminė mūsų visų rūpestis gabenamu kryžiumi. Tai simbolis, kurio patogumas ir saugumas tapo svarbesnis už mūsų pačių. Toks rūpestingumas atspindėjo siekius ir pasiryžimą. Galiausiai, sulaukę vakaro, oro uosto darbuotojai pradėjo keleivių laipinimą į lėktuvą. Netrukus pakilome, o dalyvių, pirmą kartą skridusių lėktuvu, nepagrįstos baimės ir nerimas man pakėlė nuotaiką, išblaškė apmąstymų atmosferą. Pavakarieniavęs užsnūdau. Tai buvo saldus, tačiau trumpas miegas...

Liepos 22 d.

Aušra, apšvietusi debesis, bei vis artėjantys Krasnojarsko vaizdai išdavė, kad leidžiamės. Dar kelios, nerimo kupinos minutės ir mes jau ant Sibiro žemės. Šis oro uostas buvo visiškai priešingas Maskvos. Situaciją puikiai iliustruoja paskui riedantį lėktuvą nusileidimo taku dviračiu važiuojantis oro uosto darbuotojas. „Techninė pagalba atvyko“, – nusišypsojau mintyse. Tikriausiai taip pasitinkami visi Krasnojarske nutūpę lėktuvai.

Sėdame į autobusiuką, 400 kilometrų mus vešiantį į Chakasijos sostinę – Abakaną. Tai dar viena proga nusenūsti. Apmaudu tik dėl miego metu praleistų Chakasijos gamtos vaizdų, tačiau nuovargis daro savo. Užmiegu... Pabundu jau Abakane. Jis nepanašus į tokias sostines, kurias mes esame pratę matyti. Netrukus sustojame prie viešbučio, kuriame praleisime pirmąją naktį. Mus pasitinka ekspedicijos vadovas Gintautas Alekna. Buvo įdomu pabendrauti su žmogumi, apie kurį tiek daug girdėjome. Įsitikinau, kad tai išties charizmatiška asmenybė, kurią perprasti reikia laiko.

Viešbučio numeriai labai minimalistiniai. Dušas netradicinis: čiaupas ir prie tualetu esanti skylė grindyse skirta vandeniui nubėgti. Nusiprausęs išėjau pasivaikščioti. Miestas dar slogesnis nei pasirodė iš pat pradžių. Vis dar stovi daug sovietinių paminklų, ne vienas metalinis Leninas pakėlęs ranką mena apie praeities įvykius. Jaučiuosi lyg laiku nukeliavęs keliasdešimt metų atgal. Žmonių mieste nedaug, o ir tie patys vaikšto susimąstę, paskendę savo pasaulėliuose. Visiška aplinkos stagnacija! Tylą sudrumsčia gatve vis riedantys „žiguliukai“ ir „moskvičiai“. Šių automobilių čia ypač daug. Pagrindinė miesto puošmena – cerkvė su auksiniais kupolais, stebinanti išoriniu grožiu, bet nuvilianti interjero skurdumu. Grįžus į viešbutį įvyko dalyvių susirinkimas, kurio tikslas – iš Gintauto sužinoti ekspedicijos aplinkybes, lankytinas kapines ir pan. Gan ilgai kalbėjėsi ir dalinėsi pasiūlymais bei nuomonėmis, išsiskirstėme susidarę aiškų misijos vaizdą ir eigą. Įvykdę mums duotas Gintauto užduotis ir prasidėjęs laisvai dienos daliai, nusprendėme visi susirinkti viename viešbučio kambaryje ir susipažinti artimiau. Vakaras buvo linksmas ir įdomus. Šalia rimtų temų atsirado vietos ir anekdotams. Atšventę misijos pradžią ir atslinkus vidurnakčiui išsiskirstėme, nes rytoj laukia turininga ir pilna įspūdžių diena.

Liepos 23 d.

Prabudau suskambus žadintuvui. Keltis buvo labai sunku turbūt dėl to, kad organizmas dar nespėjo prisitaikyti prie vietos laiko. Jis nuo mums įprasto skiriasi net šešiomis valandomis, o toks skirtumas nesunkiai išderina biologinį laikrodį. Netrukus visi susirinkome viešbučio svetainėje. Susiskirstėme į dvi grupes: pirmoji ėjo pirkti maisto, o antroji – įrankių ir statybinių medžiagų. Aš panorau būti pastarojoje.

Statybinių prekių parduotuvę pasiekėme per garažų ir apšiurusių daugiaaukščių apstatytą rajoną. Pasirodo, kad praeitį galima jausti ir tokiose vietose kaip ši. Prekių deficitas. Įrankiai labai prastos kokybės, o cemento, atrodytu, tokios paklausios prekės, ieškojome ne vienoje vietoje net kelias valandas. Ten pirktus vinis vadinome aliuminiais, nes dažnai sulinkdavo po pirmo smūgio plaktuku. Labai keista, kai iš Lietuvos atsiduri tokioje aplinkoje ir pamatai, kaip radikaliai skiriasi mūsų ir vietinių butis. Ši kelionė ilgam iš mano gyvenimo išstums anksčiau kartais pasireiškusį pesimizmą, įsitikinimą, kad Lietuvos piliečių gyvenimas išties sunkus. Dabar žinau, kad gali būti kur kas blogiau ir tokioje aplinkoje praleisiu dar pusantros savaitės.

Šiaip ne taip suradę ko mums reikia, grįžome į viešbutį. Ten sutikome pirmąją grupę, kurios maisto paieškos man pasirodė įdomesnės. Apsipirkimas Sibire reiškia viena: tai nėra rinkimasis iš daugelio produktų kaip mes įpratę, tai rinkimasis iš to, kas dar tinkama vartoti, nes daugelio prekių galiojimo laikas pasibaigęs. Tokių, vartojimui tinkamų produktų, surasti buvo nelengva. Dabar suprantu, kad čia žmonės pasirinkimo neturi, o mes – išsikovojome, tereikia jį vertinti ir išsaugoti. Pasidalinę įspūdžiais ir papietavę, susikrovėme visus daiktus į autobusiuką ir išvažiavome į pirmąją stovyklavietę. Pakeliui sustojome Askize ir sutvarkėme pirmąjį kapą. Būtent šioje vietoje pirmasis medinis kryžius pakilo antram gyvenimui. Čia

pajutau tą stiprų ir malonų jausmą, kai aptemusi tautos atmintis atgyja tavo rankose. Merginoms pabaigus savo darbus važiuojame toliau. Kita stotelė – Charojaus kapinės. Čia išvydau realią tremtinių kapų būklę. Tai nepanašu į kapus, tai – tankūs brūzgynai, apaugę ne tik žolėmis, bet ir per daugiau nei 20 metų spėjusiais užaugti medžiais. Išskirtę krūmynus aptvarkėme kapą ir ištiesinome metalinę tvorą su kryžiumi. Manyje kovėsi dvilypiai jausmai: buvo liūdna, kad lietuvių kapai taip giliai panėrę į užmarštį, kita vertus, mūsų lankomiems kapams pasisekė, nes jie dar kelis metus bus panašūs į amžinojo poilsio vietą. Atsisveikinęs su kapinaitėmis keliavau toliau.

Vakarėjant, pasiekėm stovyklavietę. Pasistatėme palapines aplink dūzgiant galybei uodų ir kitokių kandančių gyvių. Pirmą kartą susidūriau su tokia nesvetinga gamta. Susėdome prie laužo, pavakarieniavome ir ėmėme bendrauti. Diena buvo išties įdomi, todėl kalbos užsitęsė. Vakaras kur kas vėsesnis nei diena. Nusprendžiau, jog miegmaišyje bus jaukiau. Ši diena baigėsi pirmąkart akis užmerkus ilgesnei akimirkai.

Liepos 24 d.

Rytas kaip niekad gražus. Saulė nesavanaudiškai dalina šilumą visiems po lygiai. Kitų dalyvių nuotaika pakylėta kaip ir mano. Galbūt dėl to, kad vakar sutvarkėme pirmąsias kapines, ekspedicija suteikė emocinį pakylėjimą.

Sujudimas prasidėjo kaip visada – po pusryčių. Pagrindinis šiandienos tikslas – sutvarkyti netoliese esančias tremtinių kapines. Buvau tam nusiteikęs, tačiau susiklostė šiek tiek kitaip, nei tikėjau. Ekspedicijos dalyvis Vytautas, atliekantis operatoriaus funkcijas, paprašė manęs jam palaikyti kompaniją, kol jis filmuos vietos kaimelio gyventojų buitį. Sutikau.

Kaimelio lankytojus pasveikina dar viena Lenino skulptūra. Kol Vytautas filmuoja, rašau šias eilutes, saugau pavėsyje sudėtą aparatūrą. Jam grįžus, išėjome į stovyklavietę. Buvo gera girdėti, kad Vytautui pavyko nufilmuoti puikių kadrų. Susitikę su ką tik iš kapinių grįžusiais dalyviais, sužinojome, kad kapinės buvo labai apleistos, komanda dirbo išsijuosusi, atstatė vieną kryžių. Apmaudu, nes neprisidėjau prie šio sunkaus darbo, todėl sau pažadėjau, kad tai pirmas ir paskutinis kartas, kada praleidžiu reikšmingus šios ekspedicijos momentus.

Sutvarkę stovyklavietę, Gintauto suorganizuotais automobiliais išvažiavome į Taštųpą. Čia mus labai svetingai sutiko, aplankėme muziejų. Nustebino tai, kad Chakasijos kultūra ir istorija kur kas turtingesnė nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Netrukus administracijos darbuotojas mus pakvietė į apylinkės mero kabinetą. Vietinė valdymo ir informacijos kontrolės sistema priverstė nusišypsoti. Kad ir tai, kad vyriausiojo vietos leidinio redaktoriaus kabinetas šalia mero, o tai reiškia, kad leidinys negali pasigirti nepriklausomumu. Pabendravę su meru, sužinoję įdomios statistinės informacijos apie Chakasiją ir padarę bendrą nuotrauką, grįžome į muziejų. Čia laukėme ilgai, nes iškilo bėdų su transportu. Gintautui sunkiai sekėsi surasti vairuotoją, kuris mus nuvežtų į Balachtašą. Belaukiant buvo gautas pasiūlymas aplankyti lietuvi, gyvenantį netoliese, tačiau jis kalba rusiškai, todėl reikia šią kalbą suprantančių žmonių. Nesisiūliau, nes mano rusų kalbos žinios prastos, tačiau buvo apmaudu, nes važiuoti išties norėjau. Už valandos grįžę kolegos papasakojo, kad vyras senas ir jį neseniai ištikęs insultas. Bendrauti buvo sunku ir nieko naudingo sužinoti nepavyko. Tai sušvelnino mano apmaudą. Pagaliau sulaukėme transporto. Šiaip ne taip sutilpę, pasiekėme Balachtašą. Čia įsikūrėme stovyklavietę, kurioje praleisim daug laiko, sutvarkysime reikšmingiausias ekspedicijos kapines. Pavalgę, kiekvienas užsiėmėme savais darbais. Suprasdamas miego naudą, netrukus atsiguliau.

Liepos 25 d.

Akis pramerčiau veidą glostant Chakasijos saulei, kuri misijos metu nuo mūsų dar nebuvo pasislėpusi. Papyrusčiavę iš stovyklavietės patraukėme kapinių link. Jaučiau, kad ši diena bus ypatinga, o tolesnis pasakojimas įrodys, kad nuojauta manęs neapgavo.

Kelionė truko tik 15 minučių ir tai nestebina, nes stovyklavietę specialiai įsirengėme netoli kapinaičių. Gintauto nurodymu sustojome. Pradėjau spėlioti, kada pasieksime tikslą iki lemtingų ekspedicijos vadovo žodžių: „Būkite atsargūs. Jūs stovite kapinių viduryje.“ Pamaniau, kad jis juokauja, nes stovėjome niekuo neišsiskiriančiame miške, tačiau akimis pradėjęs tyrinėti aplinką, pamačiau tai, ko neužmiršiu niekada. Daug didžiulių nuvirtusių kryžių gulėjo susilieję su gamta. Iš pradžių to nepastebėjau, nes kryžius dengė storas samanų sluoksnis, bei tankus krūmynas. Už medžio pamačiau du pakrypusius kryžius, kuriuos nuo išnykimo miško tankmėje apsaugojo tik atsitiktinumas – jie buvo parimę į nudžiūvusią pušaitę. Net nežinojau nuo ko pradėti, nes nebuvo nieko, tik įsitikinimas, kad nuėmus samanas bus atidengtas istorijos puslapiuose ir žmonių atmintyje išblukęs vaizdas. Neklydau. Darbavomės visą dieną, samanotas miškas po truputį įgavo tremtinių poilsio vietos kontūrus. Antram gyvenimui prikėlėme 11 senovinių, tremtinių rankomis sukurtų kryžių, taip pat nemažai kuklesnių, provoslaviškų antkapių. Lietuviškos pavardės, rastos ant kryžių, tapo sąsaja tarp dabarties ir praeities, tarp Lietuvos ir Sibiro, tarp manęs ir to, ką palikau beveik už 6000 kilometrų. Apniko apmąstymai apie viską gaubiantį laikinumą, apie tai, kad lekiantis laikas be gailesčio nusineša mūsų metus su savimi ir kartais tai daro žiauriausiais būdais. Vienas iš jų – tremtis...

Susidarius bendram kapinaičių vaizdui, išryškėjo ir jų kontrastingumas. Šalia kauburių glaudėsi lyg granatų išmuštos duobės. Paklausęs vadovo kas tai, gavau netikėtą atsakymą: „–

Kai kuriuos palaikus artimieji parsivežė į Lietuvą, su savimi pasiimdami net antkapius.“ Taip buvo negrįžtamai suniokotas kapinaičių veidas, o atgulusių amžinajam poilsiui ramybė sudrumsta. Manau, kad ir kokia bebūtų žmogaus lemtis, mes neturime teisės jo išplėsti iš vietos, kurioje žmogus paskutinį kartą lietė žemę. Palaikų perkėlimas – gyvųjų užgaida, kurią patenkinus, bent trumpam jaučiama vidinė ramybė.

Taip apmąstymuose paskendęs dirbau. Dirbau iki vakaro ir tą dariau ne protu, o širdimi. Atsisukau atgal ir pažvelgiau į tai, ką mes padarėme. Gera, labai gera. Nors vakaras, tarp stovinčių kryžių šviesu. Šios dienos užduotis įvykdyta, o man ramu. Retai kada taip būna... Liko paskutinis, bet ne mažiausiai reikšmingas darbas – iš Lietuvos atvežto kryžiaus pastatymas. To, kuriuo rūpinomės kaip brangiausiu žmogumi, to, kurį puoselėjom kaip didžiausią vertybę. Akyse lentų krūva virto kūriniumi persmelktu simboliškumu. Suvokiau, kad medinis Kristus, gimęs kruopštaus meistro rankose Lietuvoje, tęs savo kančią Sibiro kapinėse, kurios yra kelio pabaiga taip pat kentėjusiems tremtiniam. Toks suvokimas religinį simbolį pavertė ne tik kryžiumi. Tai tautos atmintis, išreikšta didžiausios kančios forma.

Ramūs ir maloniai pavargę grįžome į stovyklavietę. Išsimaudžiau lediniame Sibiro upelyje, nuo kūno nusiploviau dienos darbo ženklus. Purvo nebėra, tačiau įspūdžių nenuplaus net tyriausias vanduo. Grįžtu, prisėdu prie bendro laužo. Esu tylus ir susimąstęs. Žvelgdamas į žarijose žaidžiančią liepsną negalvoju apie nieką, o tai – prabanga. Ją šį kartą man suteikė Sibiras.

Liepos 26 d.

Į priekį žengiamo tvirtai. Einame į vakar tvarkytas kapines. Nekantrauju, kada prieisime, nes žinau, kad vaizdas visus nustebins, o ypač tuos, kurie nesitvarkė, nes turėjo likti

stovyklavietėje, rūpintis maistu. Reakcija dar griausmingesnė nei maniau. Kai kurie net aikčiojo iš nuostabos. Prieš akis išdygo iš Lietuvos atvežtas kryžius, o už jo nebe miškas, tačiau kuo tikriausios senovinės kapinės. Gaila, kad pritrūko laiko ir kapinių nespėjome aptverti. Nusifotografavome šioje, labiausiai įsiminusioje vietoje ir ilgesingu žvilgsniu nužvelgėme lietuvišką kryžių kalną Sibiro tankmėje. Tai puiki dienos pradžia!

Išardę stovyklavietę, su kuprinėmis ant pečių, penkis kilometrus ėjome į Matūrą. Pirmas vaizdas įžengus į kaimelį: dvi jaunos, alkoholio sunaikintos asmenybės, kurios apart pasisveikinusios, prikimusiais balsais visų praeinančių klausinėja, kas turi parūkyt. Liūdna, tačiau tai Sibiro kasdienybė. Sustojome prie vietinės mokyklos. Didžioji dalis žmonių viešuoju transportu turėjo nuvykti į Taštųpą. Likę sulaukėme seno rusiško visureigio ir išvykome į Miziugolą ieškoti kapinių, kuriose net pats Gintautas nėra buvęs. Kelionė nepamirštama, nes važiovome tragiškos būklės keliais. Keliskart pamaniau, jog apvirsimė. Upės taip pat nebuvo kliūtis – važiovome per jas kiaurai. Judant per vieną iš jų, mažai trūko, kad vanduo pradėtų tekėti į saloną. Išlipome kalno papėdėje. Pradėjome į jį kopti. Karštis, nešuliai rankose ir šlaito statumas išties vargino. Išsisklaidėme ir ėmėme šukuoti sunkiai praeinamus krūmynus. Nieko nepešėme, kapinaičių nė kvapo. Pabandę keliskart, pradėjome leistis į apačią. Maniau, kad Gintautas nuleido rankas, o tuo buvo sunku patikėti, tačiau pasirodo, vairuotojas kapines aptiko kitame šlaite. Jų būklė kaip ir prieš tai buvusių – tragiška. Beveik visi kryžiai nuvirtę. Kadangi buvo tik pusė ekspedicijos dalyvių, o laikas ribotas, praradome viltis, kad spėsime viską sutvarkyti. Simboliškai pastatėme tris kryžius. Iškartome medžius ir krūmynus. Radome užrašą liudijantį, kad paskutinė ekspedicija šiose kapinaitėse lankėsi 1990-aisiais metais. Tai suvirpino širdį, vėl prisiminiau kaip laikas sugeba nuplauti praeitį taip nusinešdamas ir reikšmingas tautų istorijos detales. Šiose kapinaitėse

stovėjo aukščiausias Sibire matytas kryžius – apie 6 metrų aukščio. Tokia galybė ir tremtinių auka tam kuo tikėjo, šiam momentui suteikė sakralumo.

Gintautui paraginus, susėdome į automobilį ir tokiu pat ekstremaliu būdu grįžome prie mokyklos. Čia mūsų laukė ir daiktus saugojo du likę dalyviai. Kitu transportu išvažiavome į Taštypą. Įsikūrėme labai skurdžiame mokyklos bendrabutyje, kuriame vaikai gyvena ištisus mokslo metus, nes tėvai neišgali vežioti jų kiekvieną dieną. Toks vaizdas – dar viena proga mintyse padėkoti už tai, kad gimiau ir augau ne kur kitur, o Lietuvoje, kuri suteikė kur kas geresnes sąlygas džiaugtis gyvenimu. Įsikūrę, lydimi vietinės archeologės, išsimaudėme upėje, atsigavome ir pražvalėjome. Po to buvome pakviesti į muziejų. Įėję pamatėme maistu nukrautą stalą. Toks svetingumas labai nustebino ir pradžiugino. Valgydami ir bendraudami dalinomės įspūdžiais, aptarėme rytojaus planus. Padėkoję už vaišes parėjome į bendrabutį. Čia įvyko trumpas ekspedicijos aptarimas. Buvo skirtas laikas skundams ir pasiūlymams. Grįžęs į kambarį ir atsigulęs ant senos girgždančios lovos, stebėjau lubas tol, kol aplankė pirmasis sapnas.

O kai šviesa tamsoj man krenta į akis,

Kai liūdna daros, plėšosi širdis,

Kai šnibžda, guodžiasi viematviška naktis,

Į galvą šauna ta vienintelė, beprasmiška mintis.

O jei nebūčiau aš atėjęs čia,

Kur gaudžia vėjai, orą drumsčia žmonija...

Paimk mane greičiau kai saulė kyla tyliai

Prašau tavęs to garsiai ir dažnai nebyliai...

Liepos 27 d.

Ryte Mantas prasitarė, kad mūsų laukia staigmena muziejuje, todėl turime paskubėti susirinkti daiktus. Taip ir padarėme. Ten stovėjo tradiciniais chakasų rūbais apsirengusi moteris. Susėdę ant gražiai išlygiuotų kėdžių supratome, kad mums koncertuos. Viena po kito moteris pradėjo traukti nematytus muzikos instrumentus. Jų skambesys labai primityvus, tačiau tenka pripažinti, kad jis užhipnotizavo. Buvo taip malonu klausytis, kad net pašiurpau. Jai baigus groti pasirodė antroji moteris, kuri pareiškė mokanti senąją chakasų kalbą. Ėmėme klausinėti. Aš sužinojau, kad chakasiškai karas – ča. Moteriai bekalbant buvo išdalinti vietos laikraščiai, bendra mūsų su meru nuotrauka puikavosi viršelyje. Keista matyti savo nuotrauką laikraštyje. Renginiui pasibaigus, pasiėmę įrankius, išvažiavome į Arbatas. Čia vėl virė kirtimo, antkapių ir tvorelių atstatymo darbai. Šiose kapinėse metalinių kryžių buvo daugiau nei medinių, todėl ir tvarkymas skyrėsi, reikalavo daugiau išradingumo. Baigę darbus išvykome ieškoti lietuvio, kuris gyvena kažkur netoliese. Sustojome krautuvėje paklausti, kur galėtume jį rasti ir nusprendėme nusipirkti bandelių. Pardavėja kaip niekur nieko prasitarė, kad šios bandelės lietuviškos. Mes susižvalgėme ir paprašėme patikslinti. Pasirodo, jas kepa dukra lietuvio, kurio ieškome. Visa tai išgirdęs stovėjau ir galvojau: „- Pasaulis išties toks mažas ar tik likimas šįkart palankus?“. Sibiro platybėse sustojame mažoje krautuvėlėje ir nusiperkame lietuviškų bandelių! Kartais tokie sutapimai netgi baugina...

Nuvykę nurodytu adresu ir įėję į medinį namuką išgirdome aiškią ir rišlią lietuvių kalbą. Kalbėjo senas ir suvargęs vyras – Eduardas Zagolskis. Tautiečių labai išsiilgęs, nes, pasak jo, paskutinius lietuvius matė prieš daugiau nei dvidešimt metų. Mes įdėmiai klausėme, o jis pasakojo apie savo skaudžią praeitį. Neįžvelgęs to Tėvynės ilgesio, kurio tikėjausi, progai pasitaikius paklausiau, ar apsilankytų Lietuvoje jeigu jam būtų suteikta proga. Atsakymas

nuliūdino: „Ką aš ten veikčiau?“. Kita vertus, tą akimirką supratau, kad žmonėms, tiek laiko atskirtiems nuo savo šalies, žodis Tėvynė nebesuprantamas. Ji jiems – aplinka, kurioje žmogus galėdamas susikurti pakenčiamą buitį, yra laimingas. Saitas tarp žmogaus ir jo žemės nutrūkęs. Ir dėl to jis nekaltas. Eduardas, kaip ir daugelis kitų, tapo tuometinės politikos žaislu, nenaudinga figūra šachmatų lentoje. Atėjo laikas atsisveikinti. Senukas laikydamasis už mano rankos išėjo į lauką. Kuo labiau davėme suprasti, kad mums laikas eiti, tuo labiau jis man spaudė ranką. Buvo sunku jį palikti, turint omeny, kad mes turbūt paskutiniai lietuviai kuriuos jis matys. Buvome palydėti ašaromis akyse ir bejėgiškais atsisveikinimo mostais. Grįžome į Taštypo muziejų ir pasiėmę paliktus daiktus, 150 kilometrų keliavome į Abakaną. Kelionė prabėgo labai greitai, nes buvau susimąstęs. Prieš akis matydamas Eduardo veidą, svarsčiau, koks vis dėlto trapus tas ryšys tarp asmenybės ir Tėvynės.

Vėl apsistojome viešbutyje „Družba“. Išėjome pavakarieniauti. Kadangi ėjome gana ilgai, buvo proga stebėti vakarinį Abakaną. Šį vakarą miestas kur kas judresnis. Galbūt dėl to, kad savaitgalis. Pasisotinę patraukėme kas sau. Nepaleidžiamas atsiminimų ir svarstymų, grįžau į savo kambarį. Klausiau bardų muzikos, nes ji mane migdo. Suveikė.

Pakėlė mus ne nemiga,

O spyris į duris.

Pro ašaras mačiau kaip sninga,

Klausiau kaip plaka tau širdis.

Aš jaunas dar buvau tada

Kai tėvus ištempė iš gryčios,

Nuo stalo bėgo arbata

Ir meilę vejančios patyčios.

Liepos 28 d.

Rytinis Abakanas visai kitoks, nei vakar. Lyg lietaus nuplautas. Daugelis žmonių tikriausiai miega po audringos linksmybių nakties. Mes žengiame į tą pačią kavinę. Papsuryčiau ir bandau pabusti, nes akys merkiiasi lyg bučiau nemiegojęs. Pavalgę turime laisvo laiko iki vakaro. Tai puiki proga nupirkti lauktuvių, dar artimiau susipažinti su miestu, kurio, manau, daugelis gyvenime nebeaplankys. Įsigijęs kelis niekučius grįžtu į viešbutį. Susidedu daiktus ir kartu su visais liftu leidžiamės į apačią. Tuoj turi pasirodyti autobusas. Jis ir pasirodo, tačiau kitoks nei tikėjausi. Tai paprastas mikroautobusas, kuriame šešiolikai žmonių su savo kelioninėmis kuprinėmis įsitekti pasirodo beviltiška. Sunkiai, tačiau susėdome, o ant viršaus apsikrovėme kuprinėmis. Gintautas paskelbia, kad tikslą pasieksime po dviejų valandų. Kelionė išties prailgo, o daiktai nuspaudė kojas. Kirtome Jenisėjaus upę ir išvažiavome iš Chakasijos.

Stovyklavietė prie ežero, prie kurio dienomis knibžda daug vietos gyventojų, vandenyje žaidžia ir krykštauja vaikai. Pasisekė, nes, pasirodo, vairuotojo teta gyvena netoliese. Ji mums paskolina talpą ir ją pripildo geriamo vandens. Atsivežę vandens imame ruošti malkas laužui, statyti palapines. Dieną, kaip ir daugelį kitų, vainikavo atpalaiduojantis bendravimas prie laužo. Šią dieną praleidau vaikščiodamas Abakano gatvėmis ir stebėdamas gražius gamtos vaizdus pro automobilio langą, todėl gilių svarstymų ir vidinių konfliktų šįkart išvengiau. Galbūt trumpam pavyko nuo jų atsiriboti.

Kaip liūdna man šiandien kalbėti nakty

Nei vėjas nei laužas nešildo.

Ir vėl sėdžiu tyliai paskendęs savy

Tik ryto preliudija medžiuose bilda.

Saulei kylant pirmoji šviesa
Krinta ant veido, išnyksta rasa,
Apsunkusios mintys neleidžia pakilt,
Į tekantį kraują gyvybės įpilt.
Ir taip aš sėdėjau prieš kylančią saulę
Kol laikas išbarstė žvaigždes danguje.
Pažvelgęs į tuščią ir šaltą sau saują
Sakyk gi, širdie, ką darai manyje...
Tu plėšai mane nepaliaujamai skaudžiai
Ir tai vis stiprėja kol priešinguos tam.
Ne kūną o sielą be perstojo maudžia
Kaip žmogui pasaulyje esant mažam...

Liepos 29 d.

Širynt mane pakėlė karvių mūkimas, keiksmožodžių lavina ir šūvių garsas sklindantis iš lauko. Išlipęs iš palapinės pamačiau neįprastą vaizdą. Per mūsų stovyklavietę ėjo banda karvių, o jas gynė ant arklio sėdintis ir garsiai besikeikiantis žmogus. Įdomiausia tai, kad minėti šūviai, pasirodo, buvo botago pliaukšėjimas. Niekada nemaniau, kad botagas gali skleisti tokį garsą. Karvėms praėjus, visi dar ilgai dalinosi įspūdžiais, o man, nors ir buvo likusios dvi valandos iki kėlimosi, užmigti nebepavyko.

Dešimtą valandą jau sėdėjome prie laužo ir gėrėme arbatą, bei valgėme ryžių košę su kondensuotu pienu. Atvykus autobusui, vienuolika žmonių išvažiavome tvarkyti už 60 kilometrų esančių kapinaičių. Važiuodamas miegojau. Atvykę į vietą pamatėme įprastą

vaizdą: aukštą ir vešlų krūmyną, kuris ir buvo lietuvių tremtinių kapai. Dirbome užsidegę ir po kelių valandų kapai nenusileido šalia esantiems, sutvarkytiems pravoslavų kapams. Atstatėme kelis antkapius, apravėjome kapus, išskirtome krūmų ir medžių tankmę. Pagaliau tremtinių amžinojo poilsio vietą pasiekė saulės spinduliai. Šios kapinės įsiminė dėl to, jog tvarkydami vieną iš kapų aptikome žmogaus kaukolę. Spėliojome, kodėl palaikai taip arti žemės paviršiaus. Viena iš hipotezių: palaikai buvo iškasti ir išvežti, o ši dalis taip ir liko Sibiro žemėje, jos tikriausiai kasėjai nepastebėjo. Atlikę pagrindinius tvarkymo darbus ir išnaudoję visą tam skirtą laiką, sėdome į autobusą ir grįžome į stovyklavietę. Iš to, ką pamatėme, supratome, kad likę žmonės laiko veltui neleido: laužas kūrenosi, stovėjo ką tik suneštų malkų krūva, kvėpėjo ruošiamą vakarienę. Persirengus ir nusiprausus šalia esančiame ežere, atėjo laikas poilsiui. Kai kurie bendravo tarpusavyje, kiti rašė dienoraščius, treči tiesiog sėdėjo ir apie kažką mąstė. Taip ramiai leisdami laiką, susėdome prie laužo. Buvo jaučiamos optimistiškos, artėjančio grįžimo į namus nuotaikos. Iš Lietuvos gauta žinutė šias nuotaikas tik sustiprino.

Liepos 30 d.

Diena prasidėjo kelione į Abakaną, o tai reiškia, kad turime progą pratęsti miegą autobuse. Atsikėliau sustojus prie „Družbos“. Iš administratorės pasiėmę daiktus, kuriuos buvome palikę pasaugoti, viešbučio kiemelyje svarstėme, ką daryti toliau. Rinkomės iš trijų variantų: važiuoti į Saralą, į Ust Abakaną, arba pasilikti viešbutyje iki ekspedicijos pabaigos. Paskutinį variantą atmečiau iškart, nes jaučiau atsakomybę prieš kitus ir prieš save. Puikiai supratau, kad į Sibirą atvykau ne kiurksoti viešbutyje, o atiduoti visas jėgas tautos atminties gaivinimui ir tos atminties detalių išsaugojimui. Nutarėme keliauti į Ust Abakaną, nes Gintauto

nuomone, ten esantiems kapams reikėjo daugiausia pagalbos. Buvo labai sunku surasti vairuotoją, kuris mus vežtų tokį atstumą už prieinamą kainą. Kol Mantas su Gintautu tuo užsiėmė, dalyviams buvo leista nueiti į Abakano muziejų ir nusipirkti suvenyrų, nes tikriausiai į šį miestą jau nebegrįšime. Likau prie viešbučio. Visiems sugrįžus atvažiavo ir autobusas. Palikome Abakaną. Pakeliui sustojome didelėse kapinėse. Šios buvo išskirtinės tuo, kad stovėjo slėnyje, kur rasti didesnę pavėsį neįmanoma. Kaip tyčia diena buvo ypač karšta, virš 40 laipsnių. Gintautas tiksliai nežinojo kurioje vietoje lietuvių kapai, todėl išsiskirstėme ir ėmėme naršyti visas kapines kiaurai išilgai. Paieškos tokiam karštyje sekino, o tai, kad neradome nei vieno lietuvių kapo, nemotyvavo. Susėdę atgal į autobusą išgirdome vairuotojo nepasitenkinimą. Kažkam išvertus jo žodžius išaiškėjo, kad kaina, už kurią jis mus sutiko nuvežti – per maža. Naujai paprašyta suma buvo ženkliai didesnė. Nesutikę tiek mokėti, buvome nuvežti atgal į viešbutį. Mane nemaloniai nustebino toks vietinių žmonių nepatikimumas ir žodžio nesilaikymas. Vėl teko viską pradėti iš naujo. Užvirė dar karštesnės diskusijos kurią kelionės kryptį pasirinkti. Dabar atsirado dalyvių, kurie siūlė poilsį viešbutyje. Savo nuomonės neišsaciau. Tiesiog ramiai gulėjau pavėsyje galvą užsidengęs kepure ir snūduriavau. Esu įsitikinęs, kad jokio skirtumo, kur važiuoti, nes mūsų reikia visur. Kapai baigia išnykti... Būčiau priešinęs tik likimui „Družboje“, tačiau to neprireikė. Nusprendėme vykti į Saralą. Sulaukę kito autobusiuko išvykome. Buvo vėloka, o kelionė truko apie tris valandas. Į vietą atvykome jau sutemus. Įsikūrėme netoli kapinių. Kaip visada, kiekvienas žinojome ką daryti, darbų pasiskirstymas buvo įprastas reiškinys. Padėjęs pastatyti palapines ir pavalgęs pasiteiravau, kas mūsų laukia rytoj. Atsakymas davė suprasti, kad net patys ekspedicijos vadovai to nenutuokia. Ruošdamasis blogiausiam, miegoti nuėjau anksti.

Liepos 31 d.

Vaizdas, kurį pamačiau ryte išsiropštęs iš palapinės, mane prajuokino. Palapines pasistatėme vietiniame šiukšlyne! Aprinkome šiukšles, o Gintautas patikino, kad tai vienintelė strategiškai stovyklavietei tinkama vieta, nes kita – už trijų kilometrų. Po to jis išėjo į miestelį išsiaiškinti, kaip nuvykti į Cibulą, buvusį kaimelį taigoje, į kurį 15 kilometrų šiandien eisime pėsčiomis. Teko sutikti kelis vietos gyventojus, kurie su šypsena veiduose klausė, kodėl įsikūrėme šiukšlyne. Komiška situacija. Šiek tiek vėliau sužinojome, kad netoli gyvena du lietuviai. Gintautas ilgai beldė į vienos moters vartus ir ši atidarė. Papasakojo, kad ji puikiai kalba lietuviškai ir kad susitarė, jog ryt pas ją ateisime visi. Antrasis lietuvis pasirodė kur kas nuoširdesnis ir labai paslaugus. Ne kartą su penkerių metų anūku pas mus atvažiavo motociklu ir atvežė daržovių.

Gintautui grįžus, dešimties žmonių grupė išėjome į Cibulą. Šis žygis buvo vienas įsimintiniausių momentų ekspedicijoje. Nuėję daugiau nei 15 kilometrų atsidūrėme labai aukštomis žolėmis apaugusioje laukymėje, kurioje turėjome surasti kapinių liekanas. Praleidome nemažai laiko klaidžiodami po nepažįstamus brūzgynus, tačiau nieko neradome. Gintautas nusprendė, kad kapinės gali būti sudegusios. Paieškų metu smarkiai pasitempiau koją, todėl kelią atgal paršlubavau, o tai šiek tiek vargino. Šis žygis mums atskleidė tikrąjį Gintauto darbą, susipažinome su kapinių ieškojimo procesu, o tai žymiai sunkiau, nei maniau. Likus kilometrui iki stovyklavietės pamatėme tą patį lietuvį. Sužinojome, kad jis labai dėl mūsų jaudinosi, kai negrįžome laiku. Stovyklavietėje likę pasakojo, kad jis mūsų ieškojo su motociklu, o privažiavęs upę, kurios įveikti negalėjo, grįžo atgal, paliko motociklą ir išėjo mūsų ieškoti pėsčiomis. Tokie poelgiai atskleidžia, kokie mes jam svarbūs. Užsiminus apie Lietuvą, vyro akyse susikaupdavo ašaros.

Grįžę į stovyklavietę susėdome ir trumpai pailsėjome. Buvau įsitikinęs, kad šiandienos darbai jau baigti, tačiau klydau. Atvažiavo vyras su „viliuku“ ir pasakė, kad žino dar vienas kapinės taigos glūdumoje. Į automobilį telpa penki žmonės. Buvau pavargęs, skaudėjo patemptą koją, tačiau prisiminęs sau duotą pažadą – pasisiūliau. Buvo žmonių, kurie į tai reagavo šiek tiek keistai. Pasiūlė man nebe vaidinti didvyrio. Keista, kad taip reaguojama į natūralų žmogaus norą iš šios kelionės pasisemti kuo daugiau. Važiavome apie 20 minučių ypač blogos būklės keliukais. Stebėjausi tokiu geru automobilio pravažumu. Šios kapinės man asmeniškai buvo pačios įspūdingiausios. Gaila, kad jas pamatė tik penki žmonės. Uodų čia kur kas daugiau nei kitur. Labai drėgna. Miškas toks tankus, jog atrodo, kad prieš akis tamsos siena. Viskas, ką matėme, padengta storu samanų sluoksniu. Radome labai daug kryžių, bet nei vieno lietuviško, nes skiriamuosius ženklus buvo nuplovęs laikas ir begalinė drėgmė. Grįžome ir viską papasakojome likusiems. Jaučiau, kad daugeliui buvo apmaudu, nes negalėjo to pamatyti. Netrukus pavakarieniavome.

Buvo ypatingas vakaras, nes tai paskutinė naktis Sibire. Anksčiau ilgai prie laužo nevakarojęs, Gintautas šiąnakt padarė išimtį. Ilgai klausėme juokingų jo istorijų žinodami, kad rytoj teks su juo atsisveikinti. Jis išvyksta į kitą ekspediciją Altajuje. Jaučiau, kaip mano akys merkiasi, o nuovargis traukia į palapinę. Nesipriešinau tam.

Rugpjūčio 1 d.

Stovyklavietė stovėjo aukštos kalvos papėdėje. Pusryčiaudamas pakėliau akis į viršų ir pamačiau ant vieno kalvos šono iš beržinių rąstų sudėtą žodį AČIŪ. Man pasakė, kad keli dalyviai sumąstė tai kaip padėką Gintautui už jo pagalbą ekspedicijoje. Visi jau sėdėjome prie laužavietės kai Gintautas išėjo iš savo palapinės. Pastebėjęs užrašą nusišypsojo. Visi jam

padėkojome ir įteikėme vienos merginos rankų darbo virvutę, kuri, galbūt, pagelbės jam kitoje kelionėje. Jausminga akimirka baigėsi mums išėjus į Saralos kapines. Kadangi didelė dalis darbų buvo atlikta vakar, žmonių, likusių stovykloje, kol mes buvome išėję į Cibulą, lietuvių kapai atrodė gan gerai, teliko smulkmenos. Įpusėjus darbus, atėjo Gintautas ir su kiekvienu atsisveikino. Tai dar kartą priminė, kad ekspedicija beveik baigėsi. Su džiaugsmu, kad greit pamatysiu namiškius ir su kartėliu, kad šis svarbus mano gyvenimo įvykis baigiasi, pastačiau paskutinį kryžių.

Pakilia nuotaika grįžome į stovyklą. Visi supratome, kad tai paskutinės mūsų Sibire tvarkytos kapinės. Liko dar vienas dalykas, kurį turėjome padaryti – apsilankyti pas lietuvę Valeriją, kuriai vakar tai padaryti pažadėjome. Praeivių paklausę artimesnio kelio, netrukus stovėjome prie Valerijos kiemo vartų. Gintautas perspėjo, kad belsti teks ilgai, nes moteris sena, todėl kol išgirs, praeis daug laiko. Beldėme daugiau nei 20 minučių, tačiau moteriškės nematyti. Keli dalyviai įsigudrino įeiti į kiemą ir pabelsti į langą. Po kelių minučių jie pas mus grįžo nusiminę ir šiek tiek sutrikę. Prasitarė, kad su Valerija bendravo, bet ji pasakė, jog nenori mūsų matyti ir liepė išeiti. Nusprendėme, kad dėl tokio nuotaikų permainingumo gali būti kalta liga. Mums apsisukus prie vartų sustojo automobilis ir išlipo moteris su vyru. Tai buvo Valerijos dukra. Jai perdavėme lauktuvių iš Lietuvos ryšulėlį, kurį ji pažadėjo paduoti mamai. Nusivylę grįžome į stovyklą. Pavalgėme ir surengėme atvirą ir nuoširdų ekspedicijos aptarimą. Visi dalyviai išreiškė savo nuomonę, kad ir kokia ji bebūtų. Po to su saujele žemės užkilome į kalvą, turėdami tikslą ją ten išbarstyti. Ši žemė buvo ypatinga. Ją mums perdavė bandomojo žygio dalyvis Irmantas. Tai jo senelio žemė, kurią turėjome palikti Saraloje, nes čia jis buvo ištremtas. Gerai, kad likimas mums nusišypsojo ir galėjome žemes išpilti būtent ten, kur mūsų prašė. Taip neoficialiai buvo užbaigta mūsų tikroji ekspedicija.

Grižę į stovyklą neskubėdami tvarkėmės, nes laiko turėjome iki 23 valandos. Tą valandą su visais daiktais jau laukėme prie kapinių. Mus atvažiavo pasiimti vairuotojas Borisas su savo autobusu. Tas pats, kuris mus vežė pačią pirmą dieną. Esu jam dėkingas už draugiškumą, įdomius pasakojimus ir paslaugumą. Mūsų laukė šešių valandų kelias iki Krasnojarsko oro uosto. Nors sunkiai, bet įsitaisiau nepatogioje sėdynėje ir užmigau.

Rugpjūčio 2 d.

Mes jau oro uoste. Išsikraunam daiktus ir padėkoję vairuotojui su juo atsisveikiname. Žmonių oro uoste daug, tačiau viską susitvarkome greitai. Žymiai lengviau dėl to, kad nebeturime su savimi kryžiaus. Dar valandėlė ir mes jau lėktuve. Keturių valandų skrydis į Maskvą. Beveik visą laiką pramiegu.

Su kuprinėmis laukiame prie Maskvos oro uosto įėjimo. Greitai privažiuoja du autobusiukai su diplomatiniais numeriais iš Lietuvos ambasados. Jaučiamės pagerbti, o kartu stovėję žmonės palydi mus akimis. Ambasadoje ir vėl esame sutinkami labai svetingai. Pavalgome ir išsimaudome. Būtent tuo metu per televizorių rodė krepšinio varžybas tarp Lietuvos ir Prancūzijos. Nors nesu krepšinio mėgėjas, prisijungiau prie visų ir palaikiau savą komandą. Varžyboms pasibaigus gavome pasiūlymą aplankyti tarpukario Lietuvos ambasadą. Ji paliko man įspūdį. Daug lietuviškos simbolikos, jaučiama tų laikų dvasia. Net kvapas kaip muziejuje. Padarėme kelias nuotraukas. Po to mus nuvežė prie paminklo, skirto sovietų teroro aukoms atminti. Esu už šią galimybę dėkingas, nes turint omeny mūsų buvimo Rusijoje aplinkybes, šį paminklą mes privalėjome aplankyti. Jis įdomus ir tuo, kad stovi priešais buvusį KGB pastatą. Tokia priešprieša galėjo įvykti tik pertvarkos laikotarpiu. Tai puikus

istorinio akibrokšto pavyzdys, kuris atrodytų, tokioje valstybėje kaip Rusija, negalėtų egzistuoti.

Jono, įgaliotojo ministro, kuris mus visą laiką lydėjo, paklausėme, kurioje parduotuvėje galėtume rasti tradicinių gėrimų lauktuvėms į namus. Jam nurodžius, apsipirkome. Grįžus į ambasadą atėjo laikas važiuoti į traukinių stotį. Už viską padėkoję Jonui ir įteikę dovanėlę iš Chakasijos, sėdome į autobusus. Ir štai mes jau traukinyje, rankose spaudžiame bilietą į Lietuvą. Visų nuotaika puiki. Norėdamas išvengti apsnūdimo, kuris man rytoj gali trukdyti, atsigulu vos sutemus.

Rugpjūčio 3 d.

Atsikėliau šeštą valandą. Liko tik dvi valandos iki Vilniaus. Sėdžiu ant savo gulto jau žvalus ir pasiruošęs išlipti. Jaučiu, kaip širdis ima plakti vis smarkiau ir smarkiau. Visos ilgesio formos susiliejo į vieną ir tai mano kūną veikia pastebimai. Delnai prakaituoja iš jaudulio. Kitiems dalyviams lengviau arba jie moka gerai tai slėpti. Atsipalaiduoti padeda lietuviškos patriotinės dainos, kurias su visais dalyviais plėšiu iš širdies. Su mumis važiaavę žmonės ima šypsotis. Kai kurie net pritaria. Galbūt jiems perdavėme dalį tos nuotaikos.

Traukinys ima stabdyti, pro langus pasimato pirmieji stotyje stovintys žmonės. Netrukus į akis pradeda blyksėti fotoaparatai. Durys prasiveria. Išlipame su plačiomis šypsenomis, į kurias atsako visi žmonės, esantys aplink. Akimis ieškau savo artimųjų ir pamatau juos stovinčius netoliese. Geras jausmas. Kitiems ne taip pasiseka, nes juos dar nespėjusius apsikabinti su giminėmis, pagriebia žurnalistai ir ima kalbinti. Jaučiu pareigą atsiskaityti su dalyviais iš kurių kelionės metu pasiskolinau pinigų. Greit apibėgu ir išdalinu skolas. Dabar jaučiuosi atsikratęs vienintelės naštos.

Pasivaišinęs sutiktuvų duona, sėdu į automobilį ir išvažiuoju, nes dar turiu užsukti į Karo akademiją. Štai ir pabaiga. Pabaiga to, ko nepamiršiu visą gyvenimą. Tikiu, kad kiekviena pabaiga – kažko kito pradžia. Jau greit prasidės kelionių ir pristatymų maratonas po Lietuvą. To laikiu ne mažiau nei pačios ekspedicijos